

ZAVAROVALNO IZKOPAVANJE ANTIČNEGA PRISTANIŠČA V BELI CERKVI

VINKO ŠRIBAR

Pri poglobljanju trase na državni cesti Novo mesto—Krško leta 1957. so zadeli pri Beli cerkvi¹ na obdelane bloke konglomerata. Preden jih je buldožer premaknil, so ležali kosi v nekem medsebojnem redu. Naknadno rekonstrukcijo je naredil po spominu ing. Stane Kavčič, šef gradbišča.²

Kamni so obdelani zelo grobo, tako, da se povsod poznajo vdolbine od dleta. So zelo različnih velikosti:

1. $1,7 \times 0,4 \times 0,3$ m
2. $2,4 \times 0,4 \times 0,3$ m
3. $1,4 \times 0,4 \times 0,45$ m
4. $1,4 \times 0,4 \times 0,45$ m
5. $1,3 \times 0,4 \times 0,45$ m
6. $1,4 \times 0,6 \times 0,05$ m
7. $1,6 \times 0,9 \times 0,45$ m
8. $1 \times 0,9 \times 0,45$ m (Priloga 1)

Že pri površnem pregledu dimenzij opazimo, da so vsi kosi razen polstebrov enako debeli, t. j. 45 cm. Tudi pri širini opazamo težnjo po enotnosti mer, tako: $1 \times 0,9$, $2 \times 0,6$ in $2 \times 0,4$ m. Pri dolžinah prevladuje 1,4 m.

Pri natančnejšem pregledu trase, v ovinku med profiloma 435 in 434, oziroma med parcelama kat. št. 2661/1 in 2661/2 k. o. Bela cerkev smo opazili, da leži v profilu izkopa ob severnem robu ceste podolgovat kamen. Ležal je osamljen v ilovici, 1 m pod površino (sl. 1). Na dnu izkopa za kanal, južno od ceste nasproti omenjenemu kamnu, je bila kamnita plošča. Pri izkopavanju obeh kamnov smo odkrili sledeče: plošča severno od ceste je ležala skoraj horizontalno in je bila obložena s šestimi skoraj navpično stoječimi kamni (Priloga 2). Vsi kamni so iz domačega apnenca in različnih velikosti.³ Tako:

1. $0,1 \times 0,85 \times 0,7$ m
2. $0,3 \times 0,46 \times 0,28$ m

¹ Dela na cesti je izvajala Investicijska skupina za izgradnjo avtoceste Ljubljana—Zagreb. Najdba je bila na 11.437 km začasnega priključka avtocesti Smednik—Kronovo, med profiloma 436 in 425.

² Za storjeno uslugo se prav lepo zahvaljujemo.

³ Številke kamnov so označene na prilogi 2.

3. $0,24 \times 0,20 \times 0,13$ m
4. $0,20 \times 0,65 \times 0,06$ m
5. $0,35 \times 0,28 \times 0,12$ m
6. $0,10 \times 0,18 \times 0,12$ m
7. $0,15 \times 0,20 \times 0,12$ m

V drugi fazi izkopavanja smo odkrili ploščo 1. Pokazala se je zemlja z negativnim odtisom pravkar snete plošče. Ob daljši osi groba sta bili vidni ustji dveh keramičnih posod. Z odstranjevanjem zemlje je prišla na dan še ena posoda. Torej tri: manjša hruškaste oblike na zahodni strani, večja trebušaste oblike na vzhodni strani, med obema pa je bila skodela. V skodeli in manjši posodi so bili ostanki žganine, kosti in oglja (Priloga 2; sl. 1, 2).

1. Keramična posoda iz fino prečiščene, rumeno pečene ilovice (inv. št. 4, Priloga 3, sl. 2). Premer ustja je 11 cm, dna 8 cm in največjega oboda 17 cm, višina pa je 19 cm. Ta keramični tip je številno zastopan na žarnem grobišču v Muralto-villa Liverpool,⁵ v Minusiocadra,⁶ Muralto Biancha.⁷ Za šolski primer popolne analogije nam lahko služi posoda iz skeletnega groba 19 v Muralto,⁸ kjer so vsi grobovi datirani v čas I. in II. stoletja n. št. Bonisova navaja primere iz Keszthelya, Hajdine in Drnovega⁹ itd., za katere ugotavlja, da so v rabi v I. in II. stoletju n. št.¹⁰

2. Keramična posoda iz fino prečiščene, rumeno pečene gline (inv. št. 7, Priloga 3, sl. 3). Premer ustja 14 cm, dna 9 cm, višine 26 cm, največjega oboda 22 cm.

V svrji študiji o vzhodnoalpski keramiki našteva Schörgendorfer nekaj analogij,¹¹ za katere ugotavlja, da spadajo v čas poznega I. ali II. stoletja n. št.¹² Tudi Bonisova stavlja svoj primer iz Keszthelya v I. ali II. stoletje.¹³

3. Skodela, izdelana iz fino prečiščene, rdeče žgane ilovice (inv. št. 8, Priloga 3, sl. 1). Površina je prevlečena s tenkim temnordečim premazom. Dno posode je pokrito z majhnimi vdolbinicami. Polovica roba ustja je manjkala že pred postavljanjem v grob. Premer ustja je 24 cm, širina roba ustja 4 cm, premer dna 11 cm, višina 12 cm. Skodelo te oblike zelo pogosto najdemo med rimskodobnim keramičnim gradivom v Italiji,¹⁴ tako tudi v vzhodno-alpskem¹⁵ in panonskem prostoru.¹⁶ Popolnoma analogne primere poznamo iz Italije v Minusiocadra¹⁷ in pri nas v Zgornji Hajdini, Ptuj in Drnovem.¹⁸ Za ta tip skodele išče Bonisova poreklo v latenu.¹⁹

⁴ Predmeti so inventarizirani v Dolenjskem muzeju v Novem mestu.

⁵ Christoph Simonett, *Tessiner Gräberfelder* str. 70; poslej Simonett.

⁶ L. c. str. 125.

⁷ L. c. str. 114.

⁸ L. c. str. 86, Abb. 69.4.

⁹ Bonis Eva, *Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien I*, XVIII, 45, XVI, 11, XVIII, 11; poslej Bonis.

¹⁰ Bonis str. 42.

¹¹ August Schörgendorfer, *Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer*, T. 12, 176, T. 13, 184, T. 35, 436; poslej Schörgendorfer.

¹² Schörgendorfer, str. 19, 176, 184.

¹³ Bonis XVIII, 25, 27, str. 42.

¹⁴ Simonett, *San Pietro di stabbio-vignetto-Kremationsgräber*.

¹⁵ Schörgendorfer, 35.

¹⁶ Bonis, T. XXI, 45.

¹⁷ Simonett, str. 167, 176, 28, 29.

¹⁸ Bonis, T. XXI, 45.

¹⁹ Bonis, str. 50.

V grobu 19 v Muralto — Liverpool je taka skodela poleg posode, kot smo jo opisali pod št. 1.²⁰ Na istem grobišču poznamo še nekaj enakih primerov, med njimi grob 8. Sorodnost groba iz Bele cerkve z grobovi v Muraltu je popolna. Očitna je ne samo v keramičnih oblikah in arhitekturi groba, temveč tudi po izboru keramičnih oblik v grobovih.²¹ Zato najbrž ne bo neupravičeno reči, da ima grob iz Bele cerkve italjski značaj in da spada v čas prvega, in še bolj verjetno pa drugega stoletja.

Z odkopom zemlje v kanalu južno od ceste je prišla na dan plošča velikosti $224 \times 51 \times 28$ cm, za njo pa sukcesivno objekt, kot ga vidimo na Prilogi 4. Objekt ima pravokotno obliko velikosti $4,8 \times 4,4$ m. Daljša stranica (4,8 m) je orientirana v smeri vzhod—zahod, oziroma krajša (4,4 m) v smeri sever—jug. Del stranice 1—4 in 2—3 je pod traso ceste, preostalo pa v njivi parc. št. 2670/1 k. o. Bela cerkev. Površina pravokotnika je ravna. Po načinu izdelave ima karakter tlaka, ki visi za 16,2 cm od vzhoda proti zahodu in za 17 cm od juga proti severu. Robovi stranice 1—4, 3—4 in zahodna polovica stranice 1—2 so obložene z obdelanimi kosi konglomerata. Vzhodni del objekta je pokrit z rečnimi oblicami in lomljencem. Opisani tlak leži na temelju, ki je na zahodni, severni in južni strani za 0,45 m širši od tlaka, torej ima $5,3 \times 5,25$ m. Temelj je izdelan iz oblic in lomljenca raznih velikosti. Čeprav struktura temelja kaže, da je kamen nametan, vendar lahko opazimo določen red. Stranice temeljev so navpične in zdi se, da si izmenoma sledita plast zemlje in kamna. To je posebno izrazito na južni in zahodni strani objekta. Višine temeljev niso mogli ugotoviti, ker je sonda zalita s talno vodo že v globini 2 m. Na zunanji strani, tesno ob temeljih, in sicer z zahoda, juga in vzhoda smo opazili dve 20 cm debeli črni plasti rečnega mulja. Prva je bila 0,5 m, druga pa 0,8 m pod robom tlaka. Na obeh plasteh mulja je bila tanjša plast mivke. Isto se je ponovilo v globini 2 m. Pri izkopu poizkusne sonde v samem objektu smo ugotovili, da se vlečejo opisane plasti tudi v notranjost objekta (Priloga 4; sl. 3, 4).

Stratigrafija. Površina tlaka je 1 m pod prvotno površino zemlje in 0,6 m nižje od ravni sedanje trase. Pod plastjo humusa in subhumusa je ilovica, ki sega do dna sonde. V profilu izkopa, ob vzhodni strani objekta, sta v ilovici vzporedno tekla dva tenka sloja gramoza z razdaljo 0,5 m. Isto zasledimo tudi v izkopih južno in zahodno od objekta. Posebno izrazit je više ležeči sloj. V profilu izkopa za kanal na cesti vidimo, da se ta sloj nadaljuje po vsej širini in dolžini preiskanega terena (Priloga 5).

Zahodno 15,5 m od objekta I v pravokotnem podaljšku stranice 3—4 je začetek temelja II. Osnovnica tega objekta je dolga 3,4 m. Oba vogala sta zaokrožena. Ves temelj nismo mogli odkriti, ker sega daleč pod cesto, ki je bila med delom v prometu. Temelj smo odkopali v globino cca 2 m, ker smo morali nehati z delom zaradi talne vode. Temelj je izdelan po istem načinu in iz istega materiala kot objekt I. Na opisani podlagi so ležali kamni, ki smo jih omenili v uvodu (sl. 5, 6, glej skico 2).

²⁰ Simonett, str. 86, grob 19.

²¹ Simonett, l. c. str. 86, grob 19.

Drobne arheološke najdbe

Ob robnih kamnih na južni strani objekta I so bili trije kosi iz debele svinčene pločevine:

1. Trikotni kos iz 3 mm debele svinčene pločevine (inv. št. 9, Priloga 3, sl. 4). Celotna površina je prevlečena z malto, na kateri se vidi odtis kamna. Ni dvoma, da je kos služil kot vložek med dvema obdelanima blokoma. Kos je velik $2,5 \times 7$ cm.

2. Trikotni kos iz 2 mm debele svinčene pločevine (inv. št. 10, Priloga 3, sl. 5). Površina je prevlečena z malto, na kateri se vidijo odtisi kamna. Ni dvoma, da je tudi ta kos služil kot vložek med obdelanimi kamnitnimi bloki. Kos je velik 2×5 cm.

3. Kos iz 2 mm debele svinčene pločevine (inv. št. 11, Priloga 3, sl. 6). Površina je prevlečena z malto, na kateri se vidijo odtisi kamna.

4. Pri izkopu poizkusne sonde v objektu I je bil 30 cm pod površino, med kamni, bronast obroček (inv. št. 12, Priloga 3, sl. 8). Obroček je močno patiniran. Prerez loka je pravokoten. Po zunanji strani tečejo trije žlebovi. Srednji ima premer 2 in ob robovih 0,5 mm. Zunanji premer obročka je 22 mm, notranji pa 16 mm. Prerez loka je 3×5 mm.

5. V istem izkopu je bilo več fragmentov rimske keramike, izdelane iz fino prečiščene sivo pečene gline. Med njimi je tipološko karakterističen fragment ustja z močno navzven zavihanim robom (inv. št. 13, Priloga 3, sl. 7). Fragment je velik 2×8 cm. Ta tip ustja se je močno uveljavil v II. stoletju. Analogije so zelo številne.²²

6. Med keramiko je bil tudi fragment rimske zidne opeke (inv. št. 14). Po površini so sledovi malte. Fragment je velik $6,6 \times 2$ cm.

7. Ob zahodni strani objekta II, 0,6 m pod tlakom sedanje ceste, je bila biko-nično oblikovana igla, izdelana iz bronaste žice (inv. št. 15, Priloga 3, sl. 9). Dolga je 8 cm.

V profilu izkopa za škarpno, severno od ceste v zaselku Draga, 70 m vzhodno od odcepa kolovozne poti proti Beli cerkvi, je bila gomila z žganim grobom. Grob je bil obložen s kamni (sl. 7). Pri delu je bil grob uničen, vendar je ostalo nekaj fragmentov keramike, med njimi tudi dva fragmenta ustja.

8. Fragment keramične posode z navzven zavihanim ustjem iz rjavo pečene, slabo prečiščene gline (inv. št. 16, Priloga 3, sl. 10). Površina je obdelana zelo grobo. Fragment ima $10 \times 4 \times 0,5$ cm. Posode izdelane v sorodni tehniki in s tipološko istim ustjem poznamo pri nas,²³ v Avstriji²⁴ in Italiji.²⁵ Na vseh teh najdiščih je ta keramika v rabi v glavnem v I. in II. stoletju n. št.

9. Fragment keramične posode z navzven zavihanim ustjem, izdelane iz rjavo pečene, slabo prečiščene gline (inv. št. 16, Priloga 3, sl. 11). Površina fragmenta je obdelana zelo slabo. Fragment je velik $5 \times 6 \times 1,5$ cm. Ta kos pripada tipološko isti vrsti keramike kot prejšnji (omenjen pod 8).

²² Schörgendorfer, T. XII, 175, 176, T. 13, 184, itd.

²³ Bonis, T. I, 9.

²⁴ Schörgendorfer, T. 12, 174, 171, 172.

²⁵ Simonett, str. 155, Abb. 132, 1, Minusio Cadra, grob 19; str. Abb. 136, 4.

Zaključek

Razglabljanje o praktično uporabni funkciji obeh objektov lahko temelji samo na dveh domnevah: prvič, da sta oba objekta temelja neke arhitekture, in drugič, da v pričujočem stanju predstavljata že zaključeni praktično uporabni celoti. Prva možnost je skoraj izključena, in sicer iz več nepremostljivih ugotovitev. V antičnem gradbeništvu ne poznamo objekta, ki bi imel temelje, debele čez 3 m. Ako bi tudi bila na teh temeljih arhitektura, bi našli vsaj nekaj gradbenih ostankov. Če vztrajamo pri trditvi, da sta oba objekta temelja neke arhitekture, kako si tolmačiti pričujoči vodni usedlini?

Ako domnevamo, da sta oba objekta v času svoje uporabe bila prosto stoječa, t. j., da je bil pod zemljo samo tisti del, ki je danes pod talno vodo, smo v istem trenutku postavili trditev, da sta oba objekta naknadno zasuta. To je tudi najbolj verjetno, ker si v tem primeru obe vodni usedlini lahko tolmačimo kot dva različna vodostaja. — Vsako drugo tolmačenje bi bilo manj verjetno. Zanimivo je ugotoviti, da vodnim usedlinam ustreza sloj gramoza v profilih. Da je vsa ilovica, ki pokriva objekt, sekundarno nanesena, sledi iz dejstva, da je površina objekta v času uporabe bila nad zemljo, ali da je vsaj v nekem času raven tlaka bila enaka okolici, kar dokazuje gramozna plast v profilu.

Na osnovi povedanega lahko trdimo, da sta objekt I in II bila tesno med vodo in cesto. S tem je na tem kraju določena tudi širina rimske magistrale, t. j. 5 m. V tej situaciji nam ostane samo še možnost, da oba objekta deklariramo kot cestno obvodna objekta: torej sta lahko opornika mostu ali pa rečnega pristana in broda. Ako sta opornika mostu, bi bil to prehod čez tekočo vodo, ki prihaja iz brega pravokotno na današnje korito Krke. Na to misel nas usmerja dejstvo, da je na zahodni strani objekta I obdelana površina, ali da so bili obdelani bloki na vzhodni strani objekta II. Vendar je omenjena možnost izključena, ker proti njej govorijo geografsko-stratigrafski razlogi.

Ostane nam še edina možnost, da v vodnih sedimentih na objektih I in II vidimo delo Krke, ki je v tistem času imela svoje korito tesno ob magistrali ter da oba objekta proglasimo za opornika rečnega pristana in broda.

Takemu izvajanju v prid govori dejstvo, da so tudi naši najstarejši raziskovalci rimske cestne mreže videli tu nekje odcep vicinalne ceste proti antični naselbini v Grobljah pri Šentjerneju.²⁶ Ne manj zgovoren argument so obdelani bloki na opornikih, t. j. konglomerat, ki ga srečamo komaj ob Krki pri Dvoru in je po vodni poti prišel v Belo cerkev.

Po delih na avtocesti so antični objekti v Beli cerkvi ostali na mrtvem kraku stare državne ceste, oddaljene komaj 15 m. Tako se je ponudila priložnost, da dokončamo raziskovanja, ki smo jih začeli leta 1957, in da naredimo rekonstrukcijo, ki bo stala ob avtocesti. Pri delih severno od objekta I smo naleteli na skrčen skeletni pokop moškega individua, tesno ob vzhodni strani objekta pa na 5 stopnic.

Glava skeleta je ležala 0,8 m severno od severnega roba objekta I in 2 m od njegovega severozahodnega vogala. Pokopani je ležal na svoji desni strani tako, da sta obe nogi druga na drugi. Leva roka je bila položena visoko čez prsi, desno pa je imel pod glavo. Glava je ležala na desni strani, t. j. obrnjena je bila proti vzhodu. Ves skelet je ležal v smeri SSZ — JJV, z glavo na JJV strani. Skeletni material

²⁶ Premierstein-Rutar: Römische Strassen und Befestigungen in Krain, str. 27.

je bil zelo slabo ohranjen razen zobovja, tako da ga ni bilo mogoče ohraniti za laboratorijske raziskave. Nekaj mer: Razdalja med rameni je 0,35 m, humerus 0,34 m, ulna 0,28 m, femur 0,45 m, tibia in fibula 0,43 m, os coxae 0,30 m; dolžina skeleta v skrčeni legi 1,6 m. Grobna jama je izkopana v globino do odpadnega materiala, iz katerega je bila izdelana gornja površina objekta I. Dno grobne jame je bilo neravno, tako da so noge ležale višje od glave. V jami so bili raztreseni fragmenti oglja. Dno grobne jame je bilo 1,2 m pod prvotno površino zemlje, ali 0,8 m pod tlakom stare državne ceste in 0,1 m pod severnim robom objekta I. Glava je ležala 0,1 m nižje od nog (glej sliko 9). Ob skeletu ni bilo pridevkov, na temelju katerih bi lahko izvršili časovno ali kulturno opredelitev pokopanega. Vendar obstajajo nekateri elementi, katerih ne bi smeli prezreti. Pokop je bil izvršen ob rimski cesti, in sicer v času, ko objekt I ni imel več funkcije pomola, temveč je bil verjetno že zasut. Gotovo ni naključje, da je pokop tu, ob že obstoječih rimskih pokopih, to se pravi v času, ko je tradicija grobišč ob objektih pri Beli cerkvi bila še živa, kar vsekakor ne more iti daleč v zg. sred. vek. Zelo verjetno je, da je magistrala bila po vdoru Slovanov zapuščena in da so na novo naseljeni Slovenci pokopavali svoje mrtvece na drugih za to določenih prostorih. Skrčence srečujemo v tem času pri nekaterih barbarskih plemenih izza časa preseljevanja narodov in na najzgodnejših grobiščih starih Slovanov. Zato se verjetno ne bomo zmotili, ako pokop pokojnika postavimo v čas od preseljevanja narodov do naselitve Starih Slovencev.

Stopnice. Ob vzhodni strani objekta I je 5 stopnic. Rob stopnice št. 2 je v podaljšku severnega roba objekta I-in je po višini enaka površini temelja, na kateri leži kamnita ploščad. Po višini je tej enaka tudi stopnica 1. Vseh pet stopnic se zvrsti v dolžini 2,2 in višini 1,25 m, t. j. vznožje zadnje stopnice je 1,25 m pod gornjim robom ploščadi. Stopnica št. 1 je visoka 0,2 m in je poškodovana. Sestavljena je iz šestih kosov lomljenca velikosti do $0,2 \times 0,2 \times 0,2$ m. Širina stopnice pa je 0,5 m, dolga pa 0,8 m. Stopnica št. 2 je sestavljena iz 6 kosov lomljenca velikosti od $0,25 \times 0,1 \times 0,05$ do $0,2 \times 0,2 \times 0,2$ m. Stopnica je široka 0,4 m, visoka 0,24 m in dolga 0,8 m. Stopnica št. 3 je sestavljena iz dveh druga na drugi stoječih vrst kamnov velikosti do $0,2 \times 0,2 \times 0,2$ m. Široka je 0,4 visoka 0,29 m in dolga 0,8 m. Stopnica št. 4 je sestavljena iz treh vrst kamnov, ki so zelo lepo zloženi in so veliki do $0,3 \times 0,2 \times 0,2$ m. Široka je 0,4 m, visoka 0,27 m in dolga 0,8 m. Stopnica št. 5 je lepo zložena iz dveh vrst kamnov. V vsaki vrsti so štirje kamni velikosti do $0,3 \times 0,2 \times 0,2$ m. Širina stopnice je 0,4 m, višina 0,2 m in dolžina 0,8 (glej sl. 10).

Objekt št. II. Ob tej priložnosti smo izkopali tudi v celoti objekt št. II. Na svoji gornji površini je temelj velik $3,4 \times 3,2$ m in ima zaokrožene vogale. Temelje smo izkopali v globini do 2 m. Stranice tako nastalega kubusa padajo poševno proti notranji strani objekta.

Ugotovitve iz leta 1958, so še bolj dokumentirale tezo o pristanišču, ki smo jo postavili leta 1957. Za odločilen dokaz v tej smeri moremo imeti stopnice, ki so služile za dostop k vodi in ki s svojim nagibom 1,25/2,2 m kažejo nagib obale na tem mestu.

Rekonstrukcija. Opirajoč se na povedana dejstva, smo imeli za upravičeno, da na tej osnovi naredimo rekonstrukcijo omenjenega antičnega objekta. Teren med »pomolom« in »valobranom« ter avtocesto smo poglobili na antični nivo Krke, brežina med prvimi dvema pa predstavlja podaljšek brežine oziroma nagiba, ki ga nakazujejo stopnice.

ZUSAMMENFASSUNG

Notausgrabung eines antiken Hafens in Bela Cerkev

Bei der Vertiefung der Trasse auf der Reichsstrasse Novo mesto—Krško im Jahre 1957 stiess man bei Bela Cerkev auf behauene Blöcke aus Konglomerat. Weil wir annahmen, es handle sich um Reste irgendeiner römischen Architektur, begannen wir mit regelrechten archäologischen Untersuchungen. Bei dieser Arbeit kamen zwei Objekte ans Tageslicht, von denen wir voraussetzen, dass sie Bestandteile eines römischen Hafens am alten Flussbett der Krka sind. Für diese Annahme spricht die Analyse der Objekte selbst, wie auch die Reste von Flussschlamm, die wir an beiden Objekten gefunden haben. Nördlich von Objekt I, und zwar in einer Entfernung von 5 m, fanden wir ein römisches Brandbestattungsgrab, das ans Ende des I. oder an den Anfang des II. Jh. u. Z. gehört. Zwischen diesem Grab und dem Objekt I stiessen wir später noch auf die Skelettbestattung eines Zusammengekrümmten, wofür wir annehmen können, dass sie aus der Zeit der Völkerwanderung stammt. Dicht an den Objekten I und II lief die Magistrale Aquilea — Siscia.

Weil beide Objekte sehr gut erhalten sind und sich in unmittelbarer Nähe der Autobahn befinden, erachteten wir es für angezeigt, eine Rekonstruktion des erwähnten antiken Objektes vorzunehmen. Das Gelände zwischen »der Hafenumauer« (Objekt I) und »dem Wellenbrecher« (Objekt II) vertieften wir auf das antike Niveau der Krka, die Uferböschung zwischen den beiden Objekten stellt aber eine Verlängerung der Böschung bzw. des Abhanges dar, welche durch eine Treppe angedeutet werden, die wir an der Ostseite des Objektes I entdeckt haben.